

דעת התוספות שרות היתה בעולה ולא אלמנה

הגמרא במסכת כתובות (ז.) עוסקת בשאלה האם ומתי טעונים נישואים ברכת חתנים [- שבע ברכות]: אמר רבי חלבו אמר רב הונא א"ר אבא בר זבדא אמר רב, אחת בתולה ואחת אלמנה טעונה ברכה. ומקשה הגמרא: ומי אמר רב הונא הכי, והאמר רב הונא אלמנה אינה טעונה ברכה. ומיישבת הגמרא: לא קשיא, כאן בבחור שנשא אלמנה [- טעונה ברכה], כאן באלמון שנשא אלמנה [- אינה טעונה ברכה].

שוב מקשה הגמרא: ואלמון שנשא אלמנה לא, והאמר רב נחמן אמר לי הונא בר נתן, תנא, מנין לברכת חתנים בעשרה, שנאמר (רות ד ב) "ויקח עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פה וישבו", ובוטז אלמון שנשא אלמנה הוה. ומיישבת הגמרא: מאי 'אינה טעונה ברכה' דאמר רב הונא - אינה טעונה ברכה כל ז', אבל יום אחד טעונה ברכה, ע"כ סוגיית הגמרא.

על הנחת הגמרא כי 'בוטז - אלמון שנשא אלמנה הוה', מעירים התוספות (ז: ד"ה והא בוטז): לאו דוקא אלמנה, דכשנשאת למחלון וכליון היתה נכרית, אלא כיון דבעולה היא, כאלמנה חשיב לה, ע"כ. דהיינו שמבארים התוספות שאין כוונת הגמרא לאלמנה ממש, שכן רות היתה בנישואיה אלו גויה שאין בה תפיסת קידושין, אלא כוונת הגמרא שדין בעולה שווה לדין אלמנה, וכיון שרות היתה בעולה מחמת "נישואיה" הראשונים ממילא דינה צריך להיות כדין אלמנה.

והנה מה שנקטו התוספות בפשיטות שרות היתה נכרית בשעת נישואיה למחלון, נראה להלן כי בדבר זה נחלקו ראשונים ואחרונים ואף בדברי חז"ל אין הדבר פסוק.

אי המתנת רות וערפה לילד נוסף מנעמי כדין אשת אחיו היא בעולמו

את הפסוק (רות א יב): "שובנה בנותי לכנה כי זקנתי מהיות לאיש", פירש רש"י כך: כי זקנתי מהיות לאיש, שאנשא לו ואולי בנים, ותנשא להם. שאינם אסורים לכם ואינכם אסורים להם משום 'אשת אחיו שלא היה בעולמו' שאינה זקוקה ליבם. לפי שלא היו למחלון וכליון קידושין בהן - שנכריות היו ולא נתגירו, ועכשיו הן באות להתגיר, כמו שנאמר: "כי אתך נשוב לעמך", מעתה נהיה לעם אחד.

אמנם המדרש (רות רבה ב טו) מבאר את טענת נעמי בפסוק (שם פסוק יא) "ותאמר נאמי שובנה בנותי למה תלכנה עמי העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים": וכי יש אדם מיבם אשת אחיו שלא היה בעולמו. ומזה משמע שהיה שייך בהם דין ייבום ומשמע שהיו יהודיות ולא נכריות.

ובחידושי הרד"ל ביאר שכוונת נעמי היתה שאף שבאמת לא שייך כאן ייבום כלל שהרי אין קידושין תופסים בהם, אך מכל מקום אפשר שרוצים לעשות מילתא יתירתא לגמול חסד עם המתים כפי שמצינו בייבום יהודה לתמר, וכמו שפירש הרמב"ן שם שקיימו בכך ענין ייבום. ועל זה אמרה להם נמי שכיון ש'אשת אחיו שלא היה בעולמו' אין בו דין ייבום והטעם משום 'דרכיה דרכי נועם' כמבואר בתוספות ביבמות, לכן גם לכם אין ראוי להמתין ולהתעגן עד שיוולדו ויגדלו.

ובאמת מעיר הרד"ל שכן מוכרח בדעת המדרש, שהרי כך איתא במדרש (א ט) על הפסוק (שם פסוק ד) "וישאו להם נשים מואביות": תני בשם רבי מאיר, לא גיירום ולא הטבילו אותם. ובענף יוסף ביאר שדקדק כן המדרש מלשון הפסוק 'וישאו... מואביות', שמשמעו שגם בשעת הנישואין היו עדיין מואביות ולא התגירו. ועכ"פ מבואר במדרש שלא התגירו, ואם כן סתרו דברי המדרש, ועל כרחך כדברי הרד"ל שכוונת נעמי היתה לענין ייבום ששייך גם אם נכריות היו.

ענין יבום בבני נח ובגר שנתגייר ובגאולת תמר ע"י יהודה ורות ע"י בוטז

ובלאו הכי יש לומר כעין זה בדעת רש"י, שכן בוטז בכל דבריו לרות ולגואל מעמיד את הפרשה כפרשת יבום, ואם רות היתה באותה שעה נכרית - מה שייך דין יבום. וגם לא מצאנו דין יבום אלא באשת האח, ובוטז והגואל לא היו אחי מחלון וכליון, אמנם כבר ביאר הרמב"ן (בראשית לח ח) שגם קודם מתן תורה ידעו הקדומנים את התועלת הגדול ביבום האח, ואף ביבום האשה ע"י קרוב אחר מן המשפחה.

והוסיף שם הרמב"ן: וחכמי ישראל הקדמונים, מדעתם הענין הנכבד הזה, הנהיגו לפנינו בישראל לעשות המעשה הזה בכל יורשי הנחלה באותם שלא יהיה בהם איסור השאר, ויקראו אותו גאולה, וזהו ענין בוטז וטעם נעמי והשכנות, עכ"ד. ואמנם היה מקום לדון שדברי הרמב"ן אינם אלא בבני נח או בישראלים, אך גר שנתגייר שהוא כקטן שנולד אפשר שאין שייך בו גם ענין הגאולה - אך לדעת רש"י שרות היתה נכרית בנישואיה למחלון, על כרחך צריך לומר שענין זה שייך גם בגר שנתגייר, ועפ"ז ביאר הרד"ל גם את דעת המדרש.

דעת הזוהר חדש והאבן עזרא שמחלון וכליון גיירו את רות וערפה

מאידך האבן עזרא (רות א ב) כתב בפשטות: ולא יתכן שיקחו מחלון וכליון אלו הנשים עד שנתגיירו, והעד: "אל עמה ואל אלהיה" (שם פסוק טז), עכ"ל. ולכאורה כוונת האבן עזרא להוכיח שהתגיירו ערפה ורות ממה שאמרה נעמי לרות אחרי חזרת ערפה "הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה", והרי לדעת הסוברים שנישאו בגוייתם, לא התגיירה אלא רות לכששבה עם נעמי, ואם כן כיצד

מתי

התגיירה

רות?

יום רביעי יד תמוז

כתובות דף ז

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

מכנה נעמי את ערפה כ'שבה אל אלהיה' שמשמעו שהלכה מאלהיה ועתה שבה - והלא מעולם לא התגיירה. אלא על כרחך שכבר בנישואיהם התגיירו, ועתה שבה ערפה אל אלהיה.

גם בזוהר חדש נמצא מפורש: שאל רבי פדת לבריה של רבי יוסי איש סוכו. רות כיון שנתגיירה מפני מה לא קרואה בשם אחר. אמר ליה, כך שמעתי, דשם אחר היה לה, וכשנשאת למחלון קראו שמה רות, ומשם עלתה בשם זה. דהוא כשנשאת למחלון נתגיירה ולא לאחר זמן, ע"כ.

ובספר פשט ועיון לרבי משה שטרנבוך שליט"א (כתובות שם) הקשה על דעת התוספות שלא התגיירו רות וערפה בעת נישואיהם למחלון וכליון, מדברי הגמרא במסכת בבא בתרא (צא). שם איתא: רבי שמעון בר יוחאי אומר, אלימלך מחלון וכליון, מגדולי הדור ופרנסי הדור היו, ונענשו משום שיצאו מארץ ישראל לחוץ לארץ. וכיצד יתכן לומר שנשאו נשים נכריות בלא גירות.

קושיית העקידת יצחק איך הסיתה נעמי את רות וערפה לשוב לאלוהיהן אם התגיירו
ובעקידת יצחק (רות א טו) הביא דעת האבן עזרא והרלב"ג שרות וערפה התגיירו קודם נישואיהם, וכתב: ומאד אתפלא מקבלתם בזה להעניש את נעמי בחטא משפט מסית ומדיח. שאם כדבריהם כן הוא, שהיו כבר בדת ישראל, איך הסיתה אותן לשוב לגיותן, והרי הוא בכלל "כי הרוג תהרגנו" (דברים יג) - חלילה לה מרשע... והנה זה עד נאמן שלא נתגיירו עדיין.

ואמנם הרלב"ג בדבריו כבר עמד על כך וכתב שנעמי רצתה לבחון אם נתגיירו מאהבת ה' יתברך או שנתגיירו מצד חשקם בבניה. אך עדיין אין בכך כדי להעלות ארוכה [ועמד בזה בספר מועד לדוד (סימן סו) ועוד ספרים] שהרי להלכה נפסק ברמב"ם (איסור"ב פי"ג הי"ז): אפילו נודע שבשביל דבר הוא מתגייר, הואיל ומל וטבל יצא מכלל העכו"ם. דהיינו שגם המתגייר משום אישות - גר הוא. ואם כן אף אם התגיירו באמת מצד חשקם בבניה, סוף סוף גירותן גירות וכיצד הסיתתן נעמי.

ולכאורה היה אפשר לומר כעין דברי הרלב"ג, ואולי לכך כוונתו, שבאמת מחלון וכליון גיירום קודם נישואיהם אלא שגירותם מותנית בקבלת מצוות, ודבר זה לא היה ידוע לנעמי אם אכן קיבלו על עצמם בלב שלם תרי"ג מצות או שלא אמרו כן אלא מן השפה ולחוץ לחיבת מחלון וכליון, ואולי אף טבילתם לא היתה באמת לשם גירות - ובאופן זה ודאי שאין הגירות חלה.

מהלך נפלא בביאור לשון 'הליכה' ו'שיבה' בפסוקי מגילת רות

ועל פי זה יש לבאר הפלא ופלא את לשון הפסוקים בשיבת נעמי וכלותיה אלא בית לחם. ונקדים שיש לחלק בין לשון 'הליכה' ללשון 'שיבה', שהליכה משמעתו הליכה למקום חדש שלא היו בו בתחילה, משא"כ שיבה היינו הליכה למקום שכבר היו בו בתחילה. ואמנם לשון שיבה אינו דוקא בשיבה למקום גיאוגרפי אלא גם שיבה אל עמה או אל אלהיה תיתכן.

ועתה נפרוט לשון הפסוקים (רות פרק א) ונעמוד על דיוקי הלשון בהם: 'ותקם היא וכלותיה ותשב משדי מואב... ותצא מן המקום אשר היתה שמה ושתי כלותיה עמה ותלכנה בדרך לשוב אל ארץ יהודה. ותאמר נעמי שתי כלותיה לכנה שובנה אשה לבית אמה... ותאמרנה לה כי איתך נשוב לעמך. ותאמר נעמי שובנה בנותי למה תלכנה עמי... שובנה בנותי לכנה... ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה. ותאמר הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה שובי אחרי יבמתך. ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך לשוב מאחריך כי אל אשר תלכי אלך ובאשר תליני אליו עמך עמי ואלקיך אלקי... ותרא כי מתאמצת היא ללכת איתה ותחדל לדבר אליה. ותלכנה שתיהם עד בואנה בית לחם... ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עמה השבה משדי מואב...'

וכל מתבונן יתפלא על שינויי הלשון משיבה להליכה ומהליכה לשיבה, הלוך ושוב, הלא דבר הוא. אמנם לפי ההקדמות הנזכרות יבואר היטב לשון הפסוקים. כי באמת תחילה אף שקמה נעמי וכלותיה, הרי שרק היא 'ותשב משדי מואב' כיון שהיא סברה שהם אינם שבות אל ארץ ישראל אלא הולכות בדרך חדשה. ואמנם הם היו סבורות שיהודיות הן השבות אל ארץ ישראל ולכן 'ותלכנה בדרך לשוב אל ארץ יהודה'. ועל כך אמרה להם נעמי 'לכנה שובנה אשה לבית אמה' כי הליכתכם לבית אמכם היא שיבתכם ולא הליכתם לארץ יהודה. והם סתרו דבריה ואמרו 'כי איתך נשוב לעמך' ששיבתנו לארץ ישראל אינה למקום גיאוגרפי אלא לעמך שאף אנו יהודיות. אך היא שבה וטענה לעומתן שאין הצדק עמהם אלא 'שובנה בנותי למה תלכנה עמי' כי עמי אין זה שיבה אלא הליכה, ולכן 'שובנה בנותי לכנה'. ואכן ערפה נשקה לחמותה ושובה אל עמה ואל אלהיה ורות דבקה בה.

אז, אחר שהוברר הדבר שאכן ערפה אינה 'שבה' אל ארץ יהודה ואין גירותה גירות, המשיכה נעמי להפציר ברות 'הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה שובי - אף את - אחרי יבמתך'. באותה שעה הפסיקה רות לטעון כי גירות היא מאז נישואיה למחלון, אך טענתה לנעמי היתה שאפילו אם אינה גירות עד עתה הרי רצונה עכשיו ללכת ולא לשוב אל ארץ יהודה כדי להתגייר. ולכך אמרה: אל תפגעי בי לעזבך לשוב מאחריך - כטענתך ששיבה שייכת אצלי כשאשוב אל בית אמי, 'כי אל אשר תלכי אלך' דהיינו שרצוני להתגייר וללכת עתה לארץ יהודה ולא לשוב. 'ותרא כי מתאמצת היא ללכת איתה' ואינה עומדת בדבריה רק מחמת סברתה שגיוורה הראשונים תקפים - 'ותחדל לדבר אליה'.

ואכן 'ותלכנה שתיהם' לשם גירות חדשה אף אם גירותה הקודמת איננה גירות. ואמנם כיון שלא היתה זו אלא בחינה לדעת אם גירותה הראשונה היתה גירות אמת או לשום חיבת מחלון, ועתה הלא הוברר הדבר כי אכן כוונת רות היתה לקבל עליה תרי"ג מצוות וחפצה להתגייר, לכן מעיד הפסוק בסוף הפרק: ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עמה השבה משדי מואב. כי שתיהן שבו אל ארץ יהודה - אל עמם.

"שבאמת

מחלון וכליון

גיירום קודם

נישואיהם

אלא שגירותם

מותנית

בקבלת

מצוות, ודבר

זה לא היה

ידוע לנעמי

אם אכן קיבלו

על עצמן

בלב שלם

תרי"ג מצוות

או שאמרו

כן מן השפה

ולחוץ לחיבת

הבנים"

להנצחות והקדשות

נא לפנות למייל המערכת

תודה רבה!